

સર્ગ ત્રીજો

પ્રાણનો મહિમા અને વિનિપાત

વસ્તુનિર્દેશ

મજેદાર સૂક્ષ્મ દ્રવ્યના સ્વર્ગને છોડીને રાજા અશ્વપતિ એક વિષમ ને વિશાળ આરોહણ પ્રતિ પગલાં વાળે છે. મહત્તર પ્રકૃતિના સાદને જવાબ વાળી એ દેહબદ્ધ મનની સરહદો પાર કરે છે ને વિશ્રામવણની જ્યાં શોધ છે તેવાં પરિશ્રમભર્યાં ઝાંખાં ને વિવાદગ્રસ્ત ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યાં સંશયોનો વસવાટ છે ને પાયો સ્થિર ન રહેતાં બદલાયા કરે છે ને કંપાયમાન અવસ્થામાં રહેલો હોય છે.

એ હતો પ્રાણના જીવનનો પ્રદેશ-ક્ષુબ્ધ સાગરો જેવો, આત્માએ દિગંતરમાં મારેલી છલંગ જેવો, શાશ્વત શાંતિમાં કલેશ આણતો મહાવિક્ષેપ. ત્યાં જીવનશક્તિ મોજમાં આવે એવાં રૂપ ધારતી હોય છે. મોટી આફતો ત્યાં નિત્યનું જોખમ બની ગયેલી હોય છે. પીડા, પાપ અને પતનની એને પરવા નથી. અસ્તિત્વના અણશોધાયેલા પ્રદેશોમાં ભય ને નવા આવિષ્કારો સાથે એ મલ્લયુદ્ધ કરતી રહે છે, યાતના અને પરમ હર્ષ એના હૃદયના વિનોદો છે. કુદરતના કીચડમાં અમળાતી યા દૈત્યકાય બની પૃથ્વીને પોતાની બનાવી દેવાની ને નવાં નવાં જગતો જીતી લેવાની એ મહત્વાકાંક્ષા રાખે છે. પોતે જેમને કદી પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી તેવાં લક્ષ્યો માટે એ તનતોડ મહેનત કરે છે. વિકૃતિના રસ માટે એને અધરે તલસાટ છે. પોતે પસંદ કરી લીધેલા દુઃખે એ રુદન કરે છે, પોતાની છાતી ઉપર ઘા કરનાર સુખ માટે સ્પૃહા રાખે છે. સૌન્દર્ય અને સુખ એના જન્મસિદ્ધ હક છે, અનંત આનંદ એનું સનાતન ધામ છે.

સ્વપ્નનું સત્ય અને પૃથ્વીની વાસ્તવિકતા-એ બન્ને વચ્ચેની ખાઈ ઉપર સેતુ રચાયો. પ્રાણશક્તિનાં જગતો હવે સ્વપ્ન ન રહ્યાં. એક નિગૂઢ આધ્યાત્મિક શિખર ઉપર કોઈ ચમત્કારી રેખામાત્ર પ્રાણશક્તિને નિરાકાર અનંતથી અળ ગી રાખે છે. અગમ્ય વિજ્ઞાન એને માટે લળતું આવે છે અને પ્રાણની જાણતી નહિ પણ માત્ર સંવેદતી શક્તિને માર્ગદર્શન આપે છે, એનું વિરાટ ઓજ

પ્રાણના ચંચળ સાગરોને કાબૂમાં લે છે, ને જીવન પોતાની ઉપર અમલ ચલાવતા જ્યોતિઃકલ્પને અધીન થાય છે. આપણું માનવ અજ્ઞાન સત્યની દિશામાં ગતિ કરે છે, કે જેથી અંતે અચિત્ સર્વજ્ઞતામાં પરિણામ પામે, સહજપ્રેરણાઓ દિવ્ય વિચારો બની જાય, અને પ્રકૃતિ પોતાના પ્રભુ સાથે એકાકારતા પામવા આરોહે.

પ્રાણપ્રકૃતિની સ્વચ્છંદ કલ્પનાએ રચેલાં જગતોનાં મૂળ અદૃષ્ટ શિખરોપર ગુમ થયેલાં છે. વિયુક્ત થયેલાં, આડે માર્ગે ચઢી ગયેલાં, વિરૂપતા પામેલાં, અંધકારગ્રસ્ત બનેલાં, શાપિત અને પતિત એ જગતો પાછાં અસલનાં શિખરોએ આરોહી શકે છે, યા તો અહીં એમને મળેલી શિક્ષા ઉપર કાપ મૂકી શકે છે, ને પોતાની દિવ્યતાને પુનઃપ્રાપ્ત કરી શકે છે.

ઉપર છે અચ્યુતાત્માનું રાજ્ય, નીચે છે અંધકારપૂર્ણ ખાડાઓની નિશ્ચેષ્ટતા. મહત્તી સર્જનાશક્તિએ આત્માના આત્મસ્વપ્નને કરુણાર્દ્ર બનાવેલું છે, અગાધ રહસ્યમયતાને ભાવાવેગભર્યા નાટકના રૂપમાં પલટાવી નાખી છે.

પ્રાણનાં એ જગત અર્ધા સ્વર્ગ પ્રત્યે ઉઠાવાયેલાં છે. પટંતર હોય છે, વચ્ચે કાળી દીવાલ હોતી નથી. માણસની પકડથી અત્યંત દૂર નહિ એવા ત્યાં રૂપો આવેલાં છે, અદ્ભુત પવિત્રતા ને આનંદનો આવેગ ત્યાં જોવામાં આવે છે, ને પૃથ્વી જો પવિત્ર હોત તો સ્વર્ગીય મહાસુખ એનું બની ગયું હોત. ત્યાં છે હમેશાં હસતાં બળ, શરમાવું ન પડે એવો પ્રેમ. પરંતુ પરમની પ્રતિ એનાં બારણાં હજી બંધ છે, એનાં મહાસ્વપ્ન જડ પદાર્થના તબેલાઓમાં પુરાયેલાં છે.

ઉચ્ચતર પ્રાણના પ્રદેશો અદ્ભુત છે. પ્રેમ, આનંદ, સૌન્દર્ય, અને ગાન ત્યાં મુક્ત વિહાર કરતાં હોય છે. બધું જ ત્યાં એક ઉચ્ચતર ધર્મને અધીન વર્તે છે. ત્યાંના જ્ઞાનમાં ને ઓજસમાં રાજવીનો પ્રભાવ છે, બાલોચિત વિનોદો ને મહામુદાઓ ત્યાં મહોત્સવો મચાવે છે. સર્વ કર્મ ત્યાં આનંદલીલા અને આનંદલીલા જ ત્યાં કર્મ બનેલાં છે.

આ સુખના સ્વર્ગ જેવો લોક અશ્વપતિએ જોયો, એનું આવાહન અનુભવ્યું, પણ એને પ્રવેશમાર્ગ મળ્યો નહિ. વચમાં પડેલા ખાડા ઉપર પુલ નહોતો. એનો જીવ હજી દુઃખની દુનિયાની નજીકમાં રહેલો હતો. જડતાનું ચોકદું આનંદને આનંદનો, ને જ્યોતિને જ્યોતિનો ઉત્તર આપી શકતું નહોતું. ઉપરનાં ધામોમાંથી દિવ્યતાનાં વરદાન લઈને આવેલું જીવન પૃથ્વીને સ્પર્શે

તે પહેલાં કોઈ એક કાળો સંકલ્પ વચમાં પડ્યો ને એણે એ જીવન પર પાપનો, પીડાનો ને મૃત્યુનો બોજો લાદ્યો. પરિણામે મૃત્યુને ભક્ષ્ય પૂરું પાડવાનું કામ જીવનને કમનસીબે એની ઉપર આવી પડ્યું, એની અમરતા એવી તો આવૃત્ત થઈ ગઈ કે એ એક સનાતન મૃત્યુના કથાપ્રસંગ જેવું બની ગયું.

વિશાળો વિધમારોહ હવે એના પાયને લલચાવતો.

મહત્તરા પ્રકૃતિના આવતા વ્યગ્ર સાદને

પ્રતિ ઉત્તર આપતો,

મૂર્ત મનતણી સીમા કરી પાર પ્રવેશ્યો એ જહીં હતાં
ક્ષેત્રો અસ્પષ્ટ ને મોટાં, ઝઘડા જે માટેના ચાલતા હતા,
શંકા ને ફેરફારે જ્યાં ભરેલું સઘળું હતું,

ને હતી ના ખાતરી જ્યાં કશાયની,
શોધનું ને ન આરામ મળતો જ્યાં મહાશ્રમે
એવું જગત એ હતું.

અજ્ઞાતના વદનના ભેટાના કરનાર શો,
ને કો ઉત્તર દે જેને એવા પૃથ્ઠકના સમો
આકર્ષાતો સમસ્યાએ ઉકેલાયેલ ના કદી,
થાય નિશ્ચય ના જેનો એવી ભોમે હમેશાં પગ માંડતો,
ખેંચાઈને જતો આગે હમેશાં કો ફરતા લક્ષ્યની પ્રતિ,
બદલાતી જતી બંધ જગાઓના કંપતા તળની પરે,
સંશયોએ વસાયેલા દેશની મધ્યમાં થઈ

યાત્રા એ કરતો હતો.

ન કદી જ્યાં પહોંચાતું એવી એણે સીમા જોઈ સમક્ષમાં,
પ્રત્યેક પગલે એને

લાગતું કે હવે પોતે એની વધુ સમીપ છે,—

એવી દૂર સરી જાતી હતી એ કો મરીચિકા.

ઠર્યું ઠામ સહી ના લે એવી ત્યાં કો હતી ભ્રમણશીલતા,

અંત ના જેમનો આવે

એવા અસંખ્ય માર્ગોની હતી એ કો મુસાફરી.

આપે સંતોષ હૈયાને એવું એને ન કેં મળ્યું;
 અશ્રાંત અટનો ખોજ કરતાં ને અટકી શક્તાં નહીં.
 કલ્પ્યું ન જાય એવાના આવિર્ભાવરૂપ છે જિંદગી તહીં,
 અપ્રશાંત સાગરોની ગતિ, દીર્ઘ અને સાહસથી ભર્યો
 છે આત્માનો કૂદકો એ આકાશ—અવકાશમાં,
 શાશ્વતી શાન્તિમાં એક ક્ષોભ માત્ર સતાવતો,
 એક આવેગ ને ભાવોદ્રેક છે એ અનંતનો.
 તરંગ મનના માગે એવું એ રૂપ ધારતી
 નિર્મુક્ત નિશ્ચિતાકારોકેરા નિગ્રહમાંહથી,
 અજમાવેલ ને જ્ઞાતકેરી એણે છે છોડેલી સલામતી.
 હંકારાયેલ ના કાળ મધ્યે સંચરતા ભયે,
 ડરી નહીં જતી પીછો લેનારા દૈવયોગથી
 અકસ્માત યદૃચ્છાની છલંગે ના ભયભીત બની જતી,
 લે એ આફત સ્વીકારી ભયપૂર્ણ સામાન્ય ઘટના ગણી;
 દુઃખ પ્રત્યે ઉદાસીન,
 પાપ ને પતનોકેરી પરવા કરતી ન એ,
 વણશોધાયલા આત્મ-વિસ્તારોમાં કરંત એ
 કુસ્તી જોખમની સાથે ને ભીડે નવ શોધને.
 લાંબા પ્રયોગરૂપે જ હતું અસ્તિત્વ ભાસતું,
 ખોજી રહેલ અજ્ઞાન શક્તિકેરું દૈવેચ્છાવશ સાહસ,
 જે શક્તિ અજમાવી સૌ જોતી સત્યો, પરંતુ ત્યાં
 પરમોદાત્ત તેમાંનું એકે એને ન લાગતાં
 અસંતુષ્ટ ચાલતી એ નિજ લક્ષ્યતણી નિશ્ચિતતા વિના.
 મન ભીતરનું કોક જોતું જેવું તેવી ઘડાય જિંદગી:
 એક વિચારથી બીજે વિચારે સંચરંત એ,
 તબક્કાથી તબક્કાએ કરી સંક્રમ એ જતી,
 પોતાનાં જ બળો દ્વારા રિબાતી, ગર્વ ધારતી,
 કે થતી ધન્ય, કે કોઈ વાર જાત પર સ્વામિત્વ દાખતી
 કે ક્ષણેક ખિલોણું તો બાંદી બીજી ક્ષણે થતી.
 તર્ક વિરુદ્ધતા ધોર ધારો એના કાર્યકેરો બન્યો હતો,

શક્યતાઓ સર્વ જાણે ખરચી નાખવી ન હો
 તેમ તે વર્તતી હતી,
 યાતના ને મહામોદ
 જાણે હૃદયના એના વિનોદો જ બન્યાં હતાં
 ભાગ્યના પલટાઓની છલંગે ગર્જનોત્તણી
 પડધી પડધાવતી,
 ઘટનાનાં ઘોડદોડ માટેનાં ક્ષેત્રમાં થઈ
 જતી ઘસમસાટ એ,
 કે પોતાની તુંગતાની અને નિમ્નતાતણી વચગાળામાં
 ઝોલાં ખાતી પ્રક્ષેપાયેલ એ જતી,
 ઉપાડાતી ઊર્ધ્વમાં કે અવિચ્છિન્ન કાળચક્રતણી પરે
 ખંડ ખંડ થઈ જતી.
 ગલીય કામનાઓની કંટાળો ઉપજાવતી
 ઘસડાતી જતી ગતે,
 કીટ શી કીટની મધ્યે સૃષ્ટિના કર્દમોમહી
 આર્તિએ અવલુંઠતી,
 ને પછીથી મહાદૈત્યરૂપ ધારી ઘરા બધી
 નિજ ભોજ્ય બનાવતી,
 સમુદ્રવસનોકેરી મહેચ્છામાં મહાલતી,
 માથે તારાઓનો મુગટ માગતી,
 બુમરાણ કરી કરી
 એક શુંગ થકી અન્ય મહાશુંગે પગલાં ભરતી જતી,
 જગતો જીતવા ને ત્યાં નિજ રાજ્ય ચલાવવા
 માટે શોર મચાવતી.
 પછી સ્વચ્છંદ ભાવે એ થઈ મુગ્ધ દુઃખના મુખની પરે
 ઊંડાણોની યાતનામાં ઝંપાપાતે નિમજ્જતી,
 અને આળોટતી બાઝી રહીને નિજ દુઃખને.
 શોકથી પૂર્ણ સંલાપે વેડફેલી પોતાની જાત સાથના
 પોતે જે સૌ ગુમાવ્યું 'તું તેનો એણે હિસાબી આંકડો લખ્યો,
 કે પુરાણા કો સખાની

સાથે બેઠી હોય તેમ બેઠી વિષાદ સાથમાં.
 ઉદામ હર્ષણોકેરી ઘિંગામસ્તી ક્ષીણ શીઘ્ર થઈ ગઈ,
 કે અપર્યાપ્ત આનંદ સાથે બદ્ધ એણે વિલંબ આદર્યો,
 ને ચૂકી ભાગ્યનો ફેરો, ચૂકી જીવનલક્ષ્યને.
 અસંખ્યાત મનોભાવો એના જે સૌ, તેમને કાજ યોજના
 થઈ 'તી નાટ્યદૃશ્યની
 જ્યાં એ પ્રત્યેકને માટે જિંદગીનો ધારો તેમ જ પદ્ધતિ
 થવાની શક્યતા હતી,
 કિન્તુ એકેય એમાંનો પરિશુદ્ધ સુખશર્મ સમર્પવા
 શક્તિમાન થયો નહીં;
 ઝબકારે જતી રે'તી મઝા માત્ર મૂકી પાછળ એ ગયા
 યા મારી પાડતો થાક આણતી ઉગ્ર લાલસા.
 એના અવર્ણ્ય ને વેગવંત વૈવિધ્યની મહી
 અસંતુષ્ટ રહેતું 'તું કૈંક નિત્યમેવ એક જ રૂપમાં,
 અને પુરાણનું એક મુખ માત્ર હતું જોતું નવીનમાં,
 કેમ કે પ્રત્યેક ઘંટો બાકી સૌની આવૃત્તિ કરતો હતો
 ને ફેરફાર પ્રત્યેક એની એ જ
 બેચેનીને લંબાવ્યે જ જતો હતો.
 એનો સ્વ-ભાવ ને એનું લક્ષ્ય અસ્થિરતાભર્યું
 શીઘ્ર શ્રાંત થઈ જાય અત્યાનંદે ને અત્યંત થતા સુખે,
 સુખ ને દુઃખની એડતણી એને જરૂર છે,
 ને નૈસર્ગિક આસ્વાદ પીડાનો ને અશાંતિનો
 છે આવશ્યક એહને:
 પોતે જેને કદી પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ ના
 એવા ઉદ્દેશને અર્થે એ અતિશ્રમ આદરે.
 એના તૃષાર્ત ઓઠોને નિષેવે કો વિકૃતા રસની રુચિ:
 આવે જે દુઃખ પોતાની વરણીથી જ તેહની
 પૂઠે એ અશ્રુ ઢાળતી,
 કરી ઘા નિજ હૈયાને રેંસે તેવી મઝાને કાજ ઝૂરતી;
 સ્વર્ગકેરી સ્પૃહા રાખી પગલાં એ વાળે નરકની પ્રતિ.

યદૃચ્છા ને ભય એણે કીડા-સાથી રૂપે પસંદ છે કર્યા;
 પારણા ને પીઠ રૂપે સ્વીકારે એ દૈવની ઘોર હીંચને.
 તે છતાં શુદ્ધ ને શુભ જન્મ એનો છે અકાળથકી થયો,
 એની આંખોમહીં લુપ્ત વિશ્વાનંદ વિલંબ કરતો વસે,
 અનંતની અવસ્થાઓ રૂપ, એવી છે એની ચિત્તવૃત્તિઓ:
 છે સૌન્દર્ય અને શર્મ એના જનમના હકો,
 એનું શાશ્વત છે ધામ અંતહીન મહાસુખ.

પ્રાચીન મુખ પોતાનું હર્ષકેરું આણે ખુલ્લું કર્યું હવે,
 દુઃખાર્ત ઉરને માટે ઓચિંતું આ હતું એક પ્રકાશન
 લોભાવતું ટકી રે'વા, ઝંખવા ને લેવા આશ્રય આશનો,
 પરિવર્તન પામતાં અને શાંતિવિયુક્ત જગતોમહીં,
 શોક ને ભયના ત્રાસે ભરપૂર હવામહીં,
 સલામત નથી એવી જમીને એ પગલાં માંડતો હતો
 ત્યાંય
 જોઈ એણે છબી જ્યાદા સુખપૂર્ણ દશાતણી.
 સૃષ્ટિનાં શિખરો પ્રત્યે ધૂમરીઓ લઈ ચડાણ સાધતા
 બઢતી પાયરીવાળા આકાશી શિલ્પની મહીં
 દેહને ચૈત્યની વચ્ચે ઉખાવંતું અનુસંધાન રાખવા
 માટે કદી ન અત્યંત ઊંચું એવા નીલા શિખરની પરે,
 સ્વર્ગ પર્યંત ખડોચેલું
 ને વિચાર તથા આશા સમું સાવ સમીપમાં,
 એવું દુઃખમુક્ત રાજ્ય જિંદગીનું ઝગારા મારતું હતું.
 માથા ઉપર રાજાના હતો એક નવો ગુંબજ સ્વર્ગનો
 મર્ત્ય નેત્રો નિહાળે જે વ્યોમો તેથી વ્યોમે એક અલાયદા,
 હાસ્ય ને વહ્નિના દ્વીપકલ્પની સમ એક ત્યાં
 જાળિયાળી ભાતવાળી દેવોની છતમાં યથા
 તથા ઊર્મિલ આકાશી સિન્ધુમધ્યે અલાયદા
 તારાઓ તરતા હતા.

કુંડલીઓ મિનારાઓ બનાવતી,

વલયાકાર જાદૂઈ તથા જીવંત રંગના,
 અદ્ભુત સુખના લોકગોલકો લાસ્ય વેરતા
 પ્રતીકાત્મક કો એક વિશ્વ જેમ દૂરમાં પ્લવતા હતા.
 પરમાનંદથી પૂર્ણ કાલાતીત પોતાના અધિકારથી,
 અવિચ્છાલિત, અસ્પૃષ્ટ ભૂમિકાઓ સંપન્ન વ્યાપ્ત દૃષ્ટિથી,
 જે પીડા ને શ્રમે પોતે અસમર્થ હતી ભાગ પડાવવા,
 પોતે જે દુઃખને સાહ્ય કરી ના શકતી હતી,
 અભેદ જિંદગીકેરાં દુઃખ-મંથન-શોકથી,
 એને રોષે, મ્હાનિએ ને શોકે લાંછિત ના થતી,
 તે બધું યે ઊર્ધ્વમાંથી અવલોકી રહી હતી.
 નિજ સુન્દરતામાં ને સન્તોષે લીનતા ધરી
 અમર્ત્ય નિજ આનંદે એ નિઃશંક બની રહે.
 નિજાત્મમહિમામાંહે એ નિમગ્ન, અલાયદી
 જળતી તરતી દૂર ઝાંખા ઝગંત ઝાકળે,
 સ્વપ્ન-જ્યોતિતણો છે એ સમાશ્રય સદાયનો,
 શાશ્વતીનાં ચિંતનોની બનેલી દેવલોકની
 દીપ્તિઓની નિહારિકા.

મોટે ભાગે માનવોનો બેસી વિશ્વાસ ના શકે
 એવી એ ભૂમિકાઓ જે સામગ્રીની છે વિદ્યમાન વસ્તુઓ
 તેની ભાગ્યે જ લાગતી.

દૂરદર્શન દેનારા જાદૂઈ કાયમાં થઈ
 દેખાતી હોય ના તેમ, વસ્તુ મોટી બનાવતી
 કો અંતદૃષ્ટિની સામે એ રૂપરેખ ધારતી,
 આંખો ન આપણી મર્ત્ય ગ્રહવાને સમર્થ જે
 તે અત્યુચ્ચ અને સૌખ્યે ભર્યા કો દૂર દૃશ્યની
 પ્રતિમાઓ સમાણી એ પ્રકાશતી.

કિન્તુ ઝંખંત હૈયાની નિકટે વાસ્તવે ભર્યા,
 નિકટે ભાવનારાગી દેહકેરા વિચારની,
 સંસ્પર્શોની સમીપે ઈન્દ્રિયોતણા
 આવ્યાં છે ગુપ્ત સામ્રાજ્યો પરમાનંદધામનાં.

પાસેના એક અપ્રાપ્ત પ્રદેશે એ છે એવું ભાન જાગતું,
 મૃત્યુ ને કાળના કૂર ગ્રાહમાંથી વિમુક્ત એ,
 શોક ને કામનાકેરી શોધમાંથી સરી જતાં,
 શુભ્ર મોહક રક્ષાયા વલયાકારમધ્યમાં
 આળોટી એ રહેલાં છે સર્વકાળ મહાસુખે.
 સ્વપ્ને, લયે, તથા ધ્યાને આંખો આગળ આપણી,
 સૂક્ષ્મ દર્શનના અંતઃક્ષેત્ર-વિસ્તારમાં થઈ
 દૃષ્ટિ આગળથી દૂર ભાગતાં એ દૃશ્યો પૃથુ પ્રહર્ષનાં,
 પૂર્ણતાએ પૂર્ણ રાજ્યમહી રે'નાર મૂર્તિઓ
 પસાર થઈ જાય છે
 અને ગમનને માર્ગે રાખી પાછળ જાય એ
 રેખા એ સ્મૃતિકેરી પ્રકાશતી.
 સ્વપ્ને ગૃહીત કે જ્ઞાત થતાં સંવેદના વડે
 કલ્પનાનાં દૃશ્ય કે સુમહત્ લોક સનાતન
 સ્પર્શે છે આપણાં હૈયાં પોતાની ગાઢતા વડે,
 અવાસ્તવિક લાગે એ
 છતાં વાસ્તવમાં જાય બઢી એ જિંદગી થકી,
 સુખથી સુખિયાં જ્યાદે, વધુ સાચાં છે સાચી વસ્તુઓ થકી,
 ને જો એ હોય સ્વપ્નાં યા છબીઓ પકડાયલી
 તો ય એ સ્વપ્નનું સત્ય
 બનાવી સર્વ દે જૂઠાં મિથ્યાભાસી વાસ્તવો વસુધાતણાં.
 નિત્યજીવી ક્ષણે ક્ષિપ્ર સ્થપાયેલાં સ્થિર છે ત્યાં વસી રહ્યાં,
 યા સ્પૃહાવંત આંખોનાં સંભારેલાં પાછાં હમેશ આવતાં,
 અવિનાશી પ્રભાકેરાં પ્રશાંત સ્વર્ગ છે તહીં,
 આછા જામલિયા છે ત્યાં શાંતિકેરા મહાખંડો પ્રકાશતા,
 અબ્ધિઓ ને નદીઓ છે પ્રભુકેરી રમૂજની,
 ને નીલરક્ત સૂર્યોની નીચે છે ત્યાં મહાદેશો અશોકના.

એકદા આ સિતારો જે દૂરના દીપ્તકલ્પનો
 યા કલ્પનાતણી ધૂમકેતુ જેવી સ્વપ્નની મારગેખ જે

તેણે રૂપ હવે લીધું સમીપી સત્યતાતણું.
 સ્વપ્નનું સત્ય ને પૃથ્વીલોકની વસ્તુતાતણી
 વચ્ચે ખાડો હતો ઊંડો તે ઓળંગાઈ છે ગયો,
 આશ્ચર્યોએ ભર્યા પ્રાણ-જગતો ના સ્વપ્નરૂપ હવે રહ્યાં;
 તેમણે જે કર્યું ખુલ્લું તે સૌ તેની દૃષ્ટિકેરું બની ગયું:
 તેમનાં દૃશ્ય ને વૃત્તો એની આંખો અને હૃદયને મળ્યાં
 અને વિશુદ્ધ સૌન્દર્યે
 અને પરમ આનંદે પરાસ્ત એમને કર્યા.
 હવા વગરના એક સાનુદેશે આકર્ષી દૃષ્ટિ એહની,
 આત્માને અંબરે એની સીમાઓએ કાંગરાઓ કર્યા હતા,
 અને વિચિત્ર સ્વર્ગીય તળ પ્રત્યે એ ડબોળાયલી હતી.
 સાર જીવનના સર્વશ્રેષ્ઠ આનંદનો તગ્યો.
 એક અધ્યાત્મ ને ગૂઢ રહસ્યમય શુંગ પે
 રૂપાંતર પમાડંતી ઉચ્ચ રેખા-

માત્ર એક ચમત્કારકતાતણી

જિંદગીને રાખતી 'તી વિયોજેલી નિરાકાર અનંતથી
 અને શાશ્વતતા સામે કાળકેરો બચાવ કરતી હતી.
 એ નિરાકાર સામગ્રી કાળકેરાં રૂપોની ટંકશાળ છે;
 વિશ્વના કર્મને ધારે છે શાંતિ શાશ્વતાત્મની:
 વિશ્વ-શક્તિતણી જે આ પ્રતિમાઓ પરિવર્તન પામતી
 તેમણે સક્રિયા શાંતિકેરા ગહન સિન્ધુથી
 છે ખેંચ્યું બળ અસ્તિત્વ માટેનું ને સંકલ્પ ટકવાતણો.
 આત્માના અગ્રને ઊંધું વાળી જીવનની દિશે
 એકરૂપતણા મોમ-મૃદુ સ્વેચ્છાવિહારનો
 ઉપયોગ કરી ઢાળે કાર્યોમાં એ સ્વપ્નો નિજ તરંગનાં,
 બ્રાહ્મી પ્રજ્ઞાતણો સાદ સ્થિરતા દે એના ગાફેલ પાયને,
 સ્થિર આધાર આપીને ટેકવી એ રાખે છે નૃત્ય શક્તિનું;
 સ્વીય અકાળ ને સ્પંદહીન અક્ષરતા વડે
 સૃષ્ટિરૂપ ચમત્કાર કરતી વિશ્વશક્તિ જે
 તેહને કરવો એને પડે છે એકધોરણી.

શૂન્યાકાશતણાં દૃષ્ટિ વિનાનાં બળમાંહથી
 નકકૂર વિશ્વનું દૃશ્ય શક્તિ એ ઉપજાવતી,
 પુરુષાત્મ-વિચારોથી એનાં ક્રમણ સ્થાપતી,
 સૃષ્ટિનાં અંધ કાર્યોમાં એની સર્વજ્ઞ જ્યોતિની
 ઝબકોથી નિહાળતી.

એની ઈચ્છા થતાં આવે નમી નીચે વિજ્ઞાન અવિચિંત્ય, ને
 માર્ગદર્શન દે એના ઓજને જે
 લાગણીએ લહે કિંતુ જાણવાને સમર્થ ના,
 પૃથુતા શક્તિની તેની વશે રાખે એના ચંચળ સિંધુઓ
 અધીન જિંદગી થાય પરિચાલક કલ્પને.
 એની ઈચ્છા થતાં જ્યોતિર્મય અંતઃસ્થ દેવથી
 દોરાતું જોખમી ને આ પ્રયોગો કરતું મન
 સંદિગ્ધ શક્યતાઓમાં થઈ ઘક્કે કરીને માર્ગ જાય છે,
 અજ્ઞાની જગના એક અકસ્માતે રચાતા વ્યૂહમધ્યમાં.
 સત્યની પ્રતિ અજ્ઞાન માનુષી આપણું વધે
 કે અજ્ઞાન બની જાય સંપન્ન સર્વજ્ઞાનથી:
 સહજસ્ફુરણો જાય પલટાઈ રૂપે દિવ્ય વિચારના,
 ને વિચારો બને ધામ અમોઘા દિવ્ય દૃષ્ટિનું
 અને પ્રકૃતિ આરોહી પ્રભુ સાથે સાથે એકસ્વરૂપતા.
 સ્વામી સૌ ભુવનોકેરો પોતે જાતે દાસ પ્રકૃતિનો બન્યો,
 એના વિચિત્ર છંદોનો કરી અમલ આપતો:
 સૃષ્ટિની શક્તિએ નાળે વાળેલા છે સાગરો સર્વશક્તિના;
 પોતાના નિયમો વડે

સીમા બંધનમાં એણે નાખ્યો છે અણસીમને.

કાર્યો પ્રકૃતિનાં સાધી આપવાને

અમૃતાત્મા જાતે બંધાઈ છે ગયો;

એને માટે કરે નક્કી કાર્યો જે જે અવિદ્યા શક્તિ એહની

તે સૌ તે સાધવા માટે આપણી મર્ત્યતાતણું

અવગુંઠન ધારીને પરિશ્રમ ઉઠાવતો.

તુક્કો એનો દેવતાઈ રચે છે જે લોકો ને ઘાટ, તેમણે

અદૃશ્ય શિખરોએ છે ગુમાવ્યાં નિજ મૂળને:
 પામી વિચ્છેદ સુદ્ધાં એ અકાળ નિજ આદિથી
 જ્યાં ત્યાં રસળતાં રહે,
 ધારે વિરૂપતાયે ને તમોગ્રસ્ત વળી બને,
 શાપ ને બ્રંશ પામતાં,
 કાં કે પતનમાંયે છે પોતાની વિકૃતા મુદા,
 ને કશું છોડતી ના એ જે મુદાવહ થાય છે,
 આ સૌ યે શિખરો પ્રત્યે વળી પાછાં ફરી શકે,
 કે કાપી શકતાં શિક્ષા આત્માના વિનિપાતની
 દંડ રૂપે ભરેલી હ્યાં પોતાની દિવ્યતા પુનઃ
 પાછી પ્રાપ્ત કરી શકે.

એકાએક ઝપાટામાં ઝલાઈને સર્વકાલીન દૃષ્ટિના
 જુએ રાજા પ્રકૃતિના ગૌરવી દીપ્તિએ ભર્યા
 પ્રદેશો ઉમદાઈના,
 ને સાથોસાથ પાતાળે દબાયેલા દેશો ઊંડાણમાં પડ્યા.
 ન પડેલા આત્મકેરી રાજશાહી હતી ઉપરની દિશે,
 તળે હતી તમોગ્રસ્ત સ્તબ્ધતા ધોર ગર્તની,
 સામેનો ધ્રુવ, યા ઝાંખો પ્રતિધ્રુવ હતો તહીં.
 હતા વિરાટ વિસ્તારો જિંદગીની
 સ્વાયત્ત પૂર્ણતાઓના મહિમાના પ્રકાશતા:
 આવ્યું તિમિર, ને દુઃખ ને શોક જન્મ પામિયાં
 તે પૂર્વે જ્યાં સ્વરૂપે ને એકતામાં
 રહેવાની હામ ભીડી સઘળાં શકતાં હતાં,
 ને સત્યના સુખી સૂર્યે વિવસ્ત્રા મુક્તિ સાથમાં
 નિષ્પાપ શુચિતાપૂર્ણ પ્રાણતા ખેલતી હતી,
 ત્યાં સર્વે ભયથી મુક્ત અમૃતત્વે સુહાસ કરતાં હતાં,
 રહેતાં 'તાં ચિદાત્માના શાશ્વત શિશુભાવમાં.
 હતાં જ્યાં જગતો એના હાસ્યનાં ને ભીષણા વક્તાતણાં,
 હતાં ક્ષેત્રો જહીં લેતી એ આસ્વાદ શ્રમ-સંઘર્ષ-અશ્રુનો;
 કામુક મૃત્યુને વક્ષે માથું એ મૂકતી હતી,

નિર્વાણ-શાંતિના જેવી ક્ષણ માટે નિદ્રા એની બની જતી.
 પ્રભુની જ્યોતિને એણે વિયોજી છે પ્રભુના અંધકારથી,
 કે સાવ વિપરીતોના સ્વાદકેરી પરીક્ષા એ કરી શકે.
 અહીં માનવને હૈયે એમણે જે કરેલ છે
 પોતાના ધ્વનિઓની ને રંગોકેરી મિલાવટો
 તેમણે છે વણી એની સત્-તાની ક્ષર યોજના,
 એના જીવનની કાળમધ્યે આગે લહેરાતી પ્રવાહિતા,
 એના સ્વભાવની એકધારી થતી ગતિ,
 ચૈત્ય એનો સર્યે જાતી પટી શો ચલ-ચિત્રની,
 એના વ્યક્તિત્વની અંધાધૂંધી વ્યાપક વિશ્વમાં.
 ભવ્યરૂપા વિધાત્રીએ પોતાના ગૂઢ સ્પર્શથી
 આત્માના આત્મસ્વપ્નને
 પલટાવી બનાવ્યું છે દયાપાત્ર ને પ્રભાવ વડે ભર્યું,
 ભાવાવેગી બનાવ્યું છે નાટ્ય એની અગાધા ગૂઢતાતણું.

પરંતુ હ્યાં હતા લોક સ્વર્ગ પ્રત્યે અરધા ઊંચકાયલા.
 પડદો તો હતો કિંતુ કાળી દીવાલ ત્યાં ન 'તી;
 નાતિદૂર મનુષ્યોના ગ્રાહથી રૂપ જે હતાં
 તેમાં પ્રસ્ફુટ થાતી 'તી અકલંકી પવિત્રતા
 કેરી કોઈ એક ભાવિક સાન્દ્રતા,
 હતું પ્રકટતું એક રશ્મિ આદિ મુદાતણું.
 પવિત્ર હોત પૃથ્વી તો દિવ્યાનંદો તેના હોત બની ગયા.
 પ્રકાશંતી પરાકાષ્ઠા નૈસર્ગિક મુદાતણી,
 પરા પ્રકૃતિની શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓ રોમહર્ષણા,
 દિવ્ય બનેલ સંવેદ ને હૈયાને હોત પ્રાપ્ત થઈ ગઈ:
 બળો બધાંય પૃથ્વીના કઠોર મારગો પરે
 હોત હસી શક્યાં, લીલાલહેર હોત કરી શક્યાં,
 કદીય કષ્ટની કૂર ધાર હોત નહીં નડી,
 સર્વ પ્રેમ કરી ક્રીડા શક્યો હોત
 અને પ્રકૃતિને માટે શરમાવા જેવું હોત કહીય ના.

પરંતુ સ્વપ્ન છે એનાં બંધાયેલા દ્રવ્યની ઘોડશાળમાં,
ને હજી દ્વાર છે એનાં અર્ગલાએ બદ્ધ સર્વોચ્ચની પ્રતિ.

ઉચ્છ્વાસ પ્રભુનો પોતાતણી ટૂકોતણી પરે

આવતો આ લોકો હોત લહી શક્યા;

પરાત્પરતણા વસ્ત્ર-પ્રાંતકેરો ઝગારો એક ત્યાં હતો.

કલ્પોનાં શુભ મૌનોને વીંધી આનંદમૂર્તિઓ

દેવોની સંચરી પાર કરી પૃથુલ વિસ્તરો

શાશ્વતીની નિદ્રાકેરી સમીપમાં.

મહાનંદતણે મૌને સાદ શુદ્ધ અને નિગૂઢતા ભર્યા

પ્રેમકેરાં નિષ્કલંક માધુર્યોને પ્રાર્થના કરતા હતા,

આવાહતા હતા એના મધ-મીઠલ સ્પર્શને

વિશ્વોને પુલકાવવા,

બોલાવતા હતા એના બાહુઓને મુદાભર્યા

કે એ પ્રકૃતિનાં અંગો આવી આશ્લેષમાં ગ્રહે,

બોલાવતા હતા એના એકતાના

અસહિષ્ણુ અને મિષ્ટ પ્રભાવને

કે એ સકલ સત્ત્વોને પરિત્રાતા એના ભુજમહી ભરે,

એની દયા ભણી ખેંચી જાય બંડખોરને ને અનાથને,

ને જે સુખતણી તેઓ ના પાડે છે

તે તેઓને બળાત્કારેય દે સુખ.

સ્તોત્રગાન સમર્પાતું અદૃશ્ય ભગવાનને.

શુભ ઈચ્છાતણી જ્વાલામયી ચારણગીતિકા

હૈયામાં લલચાવીને લાવતી 'તી અમર્ત્ય રાગના સ્વરો

ને સૂતેલી સંમુદાની શ્રુતિ સંબોધતી હતી.

વધારે શુદ્ધ ને તેજ ઈન્દ્રિયાનુભવોતણું

નિવાસસ્થાન ત્યાં હતું,

અંગો પાર્થિવ ધારી ના શકે એવી દીપ્ત ત્યાં પ્રેરણા હતી.

વિશાળા હળવા વ્યાપ્ત શ્વાસોચ્છ્વાસ તહીં માનવના હતા

અને પ્રહર્ષના એક સ્પંદથી અન્ય સ્પંદની

પ્રત્યે હૈયું ત્વરા દાખવતું હતું.

કાળનો કંઠ ગાતો 'તો અમૃતાત્માતણું આનંદગાન ત્યાં;
પ્રેરણાનું અને ભાવલયવાહી પુકારનું
લઈ રૂપ આવતી 'તી પળો પાંખે પરમાનંદને લઈ;
ખુલ્લા સ્વર્ગ સમી ચાલી રહી સુન્દરતા હતી

કલ્પનાતીત રૂપમાં

સીમાબંધનથી મુક્ત વિરાટોમધ્ય સ્વપ્નના;
જ્યોતિકેરા કિનારાઓ પર રે'તા મૃત્યુનિર્મુક્ત લોકને
આશ્ચર્યનાં વિહંગોનો સ્વર વ્યોમો થકી બોલાવતો હતો.
પ્રભુકેરા હસ્તમાંથી સૃષ્ટિ સીધી છલંગતી,
માર્ગોમાં અટતાં 'તાં ત્યાં ચમત્કાર અને મુદા.
અસ્તિ-માત્ર હતી લેતી પરમાનંદરૂપ ત્યાં,
ચિદાત્માના સુખી હાસ્યરૂપ ત્યાં જિંદગી હતી,
હતો આનંદ રાજા ને પ્રેમ તેનો પ્રધાન ત્યાં.
જ્યોતિર્મયત્વ આત્માનું ત્યાં સંમૂર્ત બન્યું હતું.
વિરોધો જિંદગીકેરા હતા પ્રેમી કે સ્વાભાવિક મિત્ર ત્યાં
ને હતી અવધો એની તીક્ષ્ણ ધારો સુમેળની;
સ્નિગ્ધ પવિત્રતા સાથે આવતી ત્યાં હતી ભોગવિલાસિતા
અને માતૃત્વને એને હૈયે દેવ એ ઉછેરી રહી હતી:
દુર્બલાત્મ તહી કોઈ ન 'તું તેથી

જૂઠાણું ત્યાં જીવી ના શકતું હતું;

જ્યોતિને રક્ષતી એક આછી આડશના સમું
હતું અજ્ઞાન એ સ્થળે,
મુક્ત ઈચ્છા સત્યકેરી કલ્પના રૂપ ત્યાં હતી.
ઉમેદવાર સ્વર્ગીય અગ્નિકેરો મોજશોખ તહી હતો;
બુદ્ધિ સુન્દરતાકેરી હતી પૂજારિણી તહી,
હતું બળ બન્યું કીતદાસ શાન્તરૂપ અધ્યાત્મ ધર્મનો,
પરમાનંદની છાતી પર મૂક્યું હતું મસ્તક શક્તિએ.
અકલ્પ્ય મહિમાઓ ત્યાં શિખરોના વિરાજતા,
સ્વયં-શાસક રાજ્યો ત્યાં પ્રજાકેરાં હતાં સત્તા ચલાવતાં,
ઉચ્ચ આશ્રિત-રાજ્યો ત્યાં હતાં એના અભુક્ત આદિ સૂર્યનાં,

દૃષ્ટિસંપન્ન આત્માનાં હતાં રાજ્ય ઈશ્વરાધીન ચાલતાં,
 પ્રભાવે પરમાત્માની પ્રભાકેરા રાજગાદી સુહાવતાં.
 દર્શન ભવ્યતાઓનું, સ્વપ્ન એક વિસ્તારોનું મહાબૃહદ્
 સૂર્યે ઉજ્જવલ રાજ્યોમાં રાજશાહી પગલે ચાલતાં હતાં:
 દેવોકેરી સભાઓ ને સંસદો ઠઠથી ભરી,
 જીવન-ઓજસો રાજ્યકારભાર ચલાવતાં
 હતાં આરસ-સંકલ્પ-આસનો અધિરોહતાં
 હતાં ઉચ્ચ પ્રભુત્વો ને એકહથ્થુ સત્તાઓ સ્વાધિકારની,
 હતાં સામર્થ્ય શોભીતાં કીર્તિની વરમાળથી,
 ને હતાં શસ્ત્રથી સજ્જ આજ્ઞાત્મક મહાબળો.
 હતી ત્યાં વસ્તુઓ સર્વ સુમહાન અને સૌન્દર્યથી ભરી,
 રાજમુદ્રા શક્તિકેરી સત્ત્વ સૌ ધારતાં હતાં.
 અલ્પસંખ્યાક સત્તાઓ બેઠી 'તી ત્યાં નિસર્ગનિયમોતણી,
 ગર્વિષ્ઠ ઉગ્ર માથાના મોવડીઓ
 સેવતા 'તા શાન્ત એક રાજવીના સ્વરૂપને:
 આત્માના અંગવિન્યાસો એકેએક દિવ્યતા ધારતા હતા.
 પ્રેમ પ્રેમતણા હૈયા પર લાદે
 અને હૈયું બની આધીન જાય જે,
 પ્રહર્ષણભરી ધારી ધૂંસરીની
 નીચે દેહ પ્રેમકેરો ધરાય જે,
 તે પ્રભુત્વતણો મોદ ને મોદ દાસભાવનો
 ઉખ્માપૂર્ણ ગાઢ ભાવે મળતા ત્યાં પરસ્પર.
 મળતા રાજભાવોની લીલા રૂપ બધું હતું.
 કેમ કે પૂજનારાની પૂજા પ્રણત શક્તિને
 ઊંચકીને ઊર્ધ્વમાં જાય છે લઈ,
 ને જેને અર્ચતો આત્મા તે દૈવત-સ્વરૂપમાં
 છે જે ગૌરવ ઊંચેરું ને જે છે મહતી મુદા
 તેની અર્પે સમીપતા:
 છે ત્યાં શાસક ને જે સૌ પર શાસન એ કરે
 તેમનામાં અભેદતા;

મુક્ત ભાવે અને સામ્યભર્યે હૈયે સેવાનું કાર્ય જે કરે
 તેને માટે આજ્ઞાધારતા બને
 રાજકુમારને યોગ્ય શાળા કેળવણીતણી,
 એની ઉદારતાકેરું તાજ, ખાસ અધિકારવિશેષતા,
 શ્રદ્ધા એની બને રૂઢિ એના ઉચ્ચ સ્વભાવની,
 એની સેવા બની જાય રાજ્યાધિકાર આત્મનો.
 હતા પ્રદેશ જ્યાં જ્ઞાન સર્જનાત્મક શક્તિની
 સાથે એના ઉચ્ચ ધામે સંયોજાઈ જતું હતું
 અને પૂર્ણતયા એને પોતાકેરી બનાવતું:
 દીક્ષાધારી ગૂઢતાના એ મહાભવ્ય સાધકે
 એ શક્તિનાં પ્રકાશંતાં ગ્રહ્યાં અંગો
 ને એવાં તો ભરી દીધાં પોતાના રાગ-રશ્મિએ
 કે એનો દેહ આખોયે પ્રભાધામ પારદર્શક ત્યાં બન્યો,
 ને સર્વાત્મા બન્યો એનો નિજ આત્મસમોવડો.
 પ્રજ્ઞાના સ્પર્શથી પામી નવું રૂપ દેવતા એ બની ગઈ,
 અને એના દિનો હોમહવનો શા બની ગયા.
 કૂંદું અમર આમોદી અપરંપાર પાવકે
 તેમ પ્રજ્વલતી 'તી એ
 એની નવ સહી જાતી માધુર્યે પૂર્ણ ઝાળમાં.
 વરી નિજ વિજેતાને બંદી બનેલ જિંદગી.
 રાજાકેરા મહાવ્યોમે રચ્યું એણે નિજ વિશ્વ નવેસર;
 ગતિને મનની ધીર આખ્યો એણે વેગ મોટરકારનો,
 જોતો જે આમ તે જીવી જાણવાની જરૂરત
 આપી એણે વિચારને,
 આવેગ જિંદગાનીને આખ્યો એણે જોવા ને જાણવાતણો.
 પ્રાણપ્રકૃતિને લેતો ગ્રહી એનો પ્રભાવ દીપ્તિએ ભર્યો,
 વળગી પડતી એની શક્તિ એ પુરુષાત્મને;
 ભાવકલ્પતણો જામો
 નીલરક્ત પહેરાવી એ એને અભિષેકતી,
 ભુજંગદંડ જાદૂઈ મૂકતી એ મૂઠમાંહે વિચારની,

રૂપો બનાવતી એની
 અંતર્દૃષ્ટિતણા ઘાટ સાથ મેળ ધરાવતાં,
 એના સંકલ્પના જિંદા દેહરૂપ નિજ શિલ્પ બનાવતી.
 ભભૂકંતો મેઘનાદ, ઝબકારો ઝખ્ટાનું કાર્ય સાધતો,
 જેતા પ્રકાશ એનો એ પ્રકૃતિની મૃત્યુરહિત શક્તિનો
 અસવાર બની જતો,

પીઠે દેવ લઈ જાય સુબલિષ્ઠ છલંગ માનવાશ્વની.
 મન જીવનની રાજગાદીએ અધિરોહતું,
 રાજપ્રભાવ બેવડો.

હતાં જગત ત્યાં ભવ્ય સુગભીર સુખે ભર્યા,
 કર્મે જ્યાં સ્વપ્નની ઝાંચ અને હાસ્યે હતી ઝાંચ વિચારની,
 ને સમીપે આવનારાં પ્રભુનાં પગલાંતણો

સુણાય ધ્વનિ ત્યાં સુધી
 સ્વેચ્છાપૂર્તિતણી વાટ ભાવોદ્રેક જોઈ જ્યાં શક્તો હતો.

હતાં જગત ત્યાં બાલોચિત મોજ-રમૂજનાં;
 મનોહૃદયના ચિંતામુક્ત યૌવનની દશા
 દેહમાં કરતી પ્રાપ્ત સાધન સ્વર્ગલોકનું;
 કામનાની આસપાસ સુવર્ણ પરિવેષની

પ્રભા એ વિલસાવતી,
 કરતી મુક્ત અંગોમાં દેવરૂપ બનેલા પશુભાવને
 કરવા દિવ્ય ક્રીડાઓ પ્રેમની ને સૌન્દર્ય-સંમુદાતણી.
 સ્વર્ગના સ્મિતની પ્રત્યે તાકનારી તેજસ્વી ધરતી પરે
 વેગીલો જીવનાવેગ કંજૂસાઈ કર્યા વણ પ્રવર્તતો

અને અટકતો ન 'તો:
 થાકવું જાણતો એ ના, અશ્રુઓ યે એનાં આનંદનાં હતાં.
 ક્રીડા રૂપ હતું કામ અને ક્રીડા હતી કેવળ કામ ત્યાં,
 સ્વર્ગનાં કાર્ય ત્યાં લીલા હતી દેવોમાં છે એવા મહૌજની:
 નિત્ય-નિર્મલ સ્વચ્છંદી મત્તોત્સવ થતો તહીં,
 અટકી પડતો ના એ ક્ષીણતાથી મર્ત્ય દેહે યથા થતું,
 પ્રહર્ષોના મિજાજોની શાશ્વતતા જિંદગાની હતી તહીં:

વૃદ્ધાવસ્થા આવતી ના, ચિંતા-રેખા અંકાતી ન કદી મુખે.

મૃત્યુ મુક્ત બળોકેરી ઘોડદોડ

ને હાસ્ય લાદતા તારાઓની સલામતી પરે

પ્રભુનાં બાળકો નગ્ન કીડાક્ષેત્રોમહીં નિજ

દોડતાં 'તાં, પ્રભાએ ને પ્રવેગે પવનો પરે

પ્રહાર કરતાં હતાં;

ઝંઝા ને સૂર્યને તેઓ સાથી નિજ બનાવતાં,

પ્રચલંતા સાગરોની ઘોળી યાળો સાથે રમણ માંડતાં,

નિજ ચક્રોતળે ખૂંદી નાખી અંત આણતાં અંતરોતણો,

મલ્લયુદ્ધો માંડતાં એ અખાડાઓમાંહે સ્વકીય શક્તિના.

પ્રભા-પ્રભાવમાં સત્તાશીલ એ સૂર્યના સમાં

પોતાનાં અંગને ઓજે એ પ્રદીપ્ત સ્વર્ગને કરતાં હતાં,

નંખાયેલા દિવ્યતાના દાન જેવાં જગત્ પ્રતિ.

મંત્ર દ્વયને બેળે કેવલાનંદ આપતો,

એવાં એ સ્વયમત્કારી ચારુતાના

ગૌરવે ને પ્રભુત્વે શોભતાં હતાં,

અવકાશતણા માર્ગો પર જીવનની ઘજા

જાણે ઉડાડતાં હતાં.

મૂલભાવો પ્રકાશંતા વયસ્યો ચૈત્યના હતા;

વાણી સાથે ખેલતું 'તુ મન, ભાલા ફેંકતું 'તું વિચારના,

કિંતુ જ્ઞાનાર્થે ના એને પડતી 'તી જરૂર આ

શ્રમનાં સાધનોતણી;

બાકીના સહુની જેમ હતું જ્ઞાન પ્રમોદ પ્રકૃતિતણો.

તાજા દ્વયના તેજી રશ્મિકેરા અધિકારે નિમાયલા,

સંઘસ્ક પ્રભુ પાસેથી

પમાયેલી પ્રેરણાના બાલ-વારસદાર એ,

બનેલા અધિવાસીઓ કાળ-શાશ્વતતાતણા

અદ્યાપિ પુલકો લહેતા આનંદે આદ્ય સૃષ્ટિના

યૌવને નિજ આત્માના ઝબકોળી દેતા એ અસ્તિમાત્રને.

અત્યંત રમ્ય સંરંભી અત્યાચારિત્વ એમનું,

બલવાન બલાત્કાર હર્ષપ્રાર્થી એમના અભિલાષનો
 રેલાવી વિશ્વમાં દેતો સુખસ્રોતો સ્મિતે સજ્યા.
 ઉદાત્ત ભયનિર્મુક્ત તોષકેરા પ્રાણનું રાજ્ય ત્યાં હતું,
 પ્રશાંત વાયુમાં ભાગ્યશાળી ચાલે દિવસોની થતી ગતિ,
 વિશ્વપ્રેમ તથા વિશ્વશાંતિનું પૂર ત્યાં હતું.
 અવિશ્રાંતા મિષ્ટતાનું આધિપત્ય હતું વસ્યું,
 કાળને અધરે જેમ ગાન હોય પ્રમોદનું.
 મુક્તિ સંકલ્પને દેતી સહજા ત્યાં વ્યવસ્થા બૃહતી હતી,
 આત્મા આનંદની પ્રત્યે સૂર્યોદાર પાંખોએ ઊડતો હતો,
 પૃથુતા ને મહત્તા ત્યાં અશુંખલિત કર્મની,
 અને સ્વાતંત્ર્ય સોનેરી વેગવંત હૈયાનું વહ્નિએ ભર્યા.
 આત્મવિચ્છેદથી જન્મ પામતું ત્યાં જૂઠ નામેય ના હતું,
 વક્ત્રતા ત્યાં વિચારે કે વાણીમાં આવતી નહીં
 હરી લેવા સૃષ્ટિકેરા સત્યને સહજાતિયા;
 હતું ત્યાં સર્વ સચ્ચાઈભર્યું, શક્તિ સ્વાભાવિક હતી તહીં.
 સ્વાતંત્ર્ય ત્યાં હતું એકમાત્ર નિયમ ને વળી
 ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કાયદો.

સુખસંપન્ન શ્રેણીમાં જગતો આ
 હતાં આરોહતાં ઊંચે ને નીચે ઝંપલાવતાં:
 ચિત્રવિચિત્ર સૌન્દર્યે ને આશ્ચર્યે ભર્યા આ ભુવનોમહી,
 ક્ષેત્રોમાં ભવ્યતાકેરાં ને પ્રદેશોમહી ભૈરવ શક્તિના
 જિંદગી નિજ નિ:સીમ ઈચ્છાઓ શું આરામે રમતી હતી.
 હજાર નંદનો નિર્મા શક્તી એ વચમાં અટક્યા વિના;
 એના માહાત્મ્યની, એની ચારુતાની
 અને વૈવિધ્યથી પૂર્ણ એના દિવ્ય સ્વરૂપની
 સીમા બંધાયલી ન 'તી.

જાગી અસંખ્ય જીવોના શબ્દ સાથે અને ચલન સાથમાં,
 થઈ ઊભી વક્ષમાંથી ઊંડા એક અનંતના,
 પ્રેમને ને આશને કો નવા જન્મેલ બાલનું
 શુચિ સ્મિત સમર્પતી,

સામર્થ્ય અમૃતાત્માનું સ્વ-સ્વભાવે વસાવતી,
નિત્યકાલીન સંકલ્પ અંતરે નિજ ધારતી,
નિજ ઉજ્જ્વલ હૈયાના વિના કો દોરનારની

હતી એને જરૂર ના:

પગલાં ભરતા તેના દેવતાને

નથી કોઈ પાત ભ્રષ્ટ બનાવતો,

અંધાપો આપવા એની આંખોને કો

વિદેશીયા આવેલી ન હતી નિશા.

પ્રયોજન ન 'તું' ત્યાં કો ઘેર કે વાડનું કશું;

પૂર્ણતાનું અને હર્ષતણું રૂપ હતું પ્રત્યેક કર્મ ત્યાં.

સમર્પાયેલ પોતાના તેજવાળા તરંગી ચિત્તભાવને,

નિજ માનસના ઋદ્ધ રંગપૂર્ણ સ્વચ્છંદી ઉત્સવે રતા,

દિવ્ય ને દૈવતે પૂર્ણ સ્વપ્નાંકેરી દીક્ષાધારી બનેલ એ,

અસંખ્ય રૂપનાં શિલ્પો સાધતી નિજ જાદુથી,

શોધતી પ્રભુના છંદોલયોકેરી માત્રાઓના પ્રમાણને,

સ્વેચ્છાનુસાર ગૂંથંતી ઈન્દ્રજાલી નિજ અદ્ભુત નૃત્યને,

દેવી ઉલ્લાસની છે એ પ્રમોદોને મહોત્સવે,

સર્જનાત્મક આનંદકેરી સ્વૈરભાવી મત્ત ઉપાસિકા.

આ મહાસુખનું એણે જગ જોયું

અને અનુભવ્યું કે એ એને બોલાવતું હતું,

કિંતુ ના મેળવ્યો માર્ગ પ્રવેશાર્થે એના આનંદની મહી;

સચેત ગર્તને માથે ન હતો સેતુ કો તહીં.

અશાંત જિંદગીકેરા ચિત્ર શું બદ્ધ એહનો

હતો આત્મા હજી કાળી હવાથી વીંટળાયલો.

ઝંખતું મન ને વાંછા રાખનારી હતી ઈન્દ્રિય તે છતાં,

માઠા અનુભવે સર્જ્યો શોકઘેર્યો હતો એક વિચાર જે,

ને ચિંતા-શોક-નિદ્રાએ ઝંખવાયું હતું દર્શન એક જે,

તેને આ સૌ લાગતું 'તું' સુખી અભીષ્ટ સ્વપ્ન શું-

પૃથ્વીની પીડની છાયામહી સંચરનારના

હૈયાએ દૂર લંબાતી ઝંખાદ્વારા કલ્પી કાઢેલ સ્વપ્ન શું.
આશ્લેષ નિત્યનો એણે એકવાર હતો અનુભવ્યો છતાં
દુઃખાર્ત્ત દુનિયાઓની છેક પાસે

વાસ એનો સ્વભાવ કરતો હતો,
ને પોતે જ્યાં હતો ઊભો ત્યાં પ્રવેશદ્વારો રાત્રિતણાં હતાં.
ઢળાયા આપણે જેમાં છીએ ગાઢ આપણું તે સ્વરૂપ તો
ચિંતાથી જગની ઘેરું ઘેરાયેલ રહેલ છે,
ને જવલ્લે જ આનંદ માત્ર અર્પી શકે આનંદને, અને
જ્યોતિને શુદ્ધ જ્યોતિનું પ્રતિદાન કરી શકે.
કેમ કે ચિંતવાનો ને જીવવાનો આર્ત સંકલ્પ એહનો
સંમિશ્ર સુખ ને દુઃખ પ્રત્યે પ્હેલવ્હેલી પામ્યો પ્રબોધતા,
ને હજી એ રહ્યો રાખી અભ્યાસ નિજ જન્મનો:
દારુણ દ્વન્દ્વ છે શૈલી આપણી અસ્તિતાતણી.
આ મર્ત્ય જગની કાચી શરૂઆતોતણે સમે
ન 'તો પ્રાણ, ન 'તી લીલા મનની ને હૈયાની કામના ન 'તી.
રચાઈ પૃથિવી જ્યારે અચેત અવકાશમાં
ને દ્રવ્યમય આલોક વિના બીજું ન 'તું કશું,
ત્યારે સમુદ્ર, આકાશ ને પાષાણ સાથે તાદ્ગૃહ્ય ધારતા
એના તરુણ દેવોએ ચૈત્યોકેરી મુક્તિની ઝંખના કરી,
ચૈત્યો સંદિગ્ધ નિર્જીવ વસ્તુઓમાં હતા પોઢી રહેલ જે.
વેરાન ભવ્યતામાં એ ને એ સાવ સાદી સુન્દરતામહી,
બધિર સ્તબ્ધતામાં ને ઉપેક્ષાતા રવોમહી,
ને ના જરૂરતો જેને એવા જગતની મહી
હતો ઈશ્વરને માથે બોજ ભારે અવિજ્ઞાપિત અન્યને;
કાં કે સંવેદનાવાણું ન 'તું કો ત્યાં કે લેનારુંય ના હતું.
સંવેદનતણો સ્પંદ ન સહેતો આ ઘનીભૂત પિંડ જે
તે ધારી ન શક્યો તેઓતણો વ્યાપ્ત આવેગ સર્જનાત્મક:
આત્મા નિમગ્ન ના દ્રવ્યતણી સંવાદિતામહી,
મૂર્તિનો સ્થિર આરામ એ પોતાનો ગુમાવતો.

પરવા વણના લયે

કરવા દૃષ્ટિને પ્રાપ્ત એ ફાંફાં મારતો હતો,
 સચેત ઉરની ચેષ્ટા માટે ભાવાવેગે પૂર્ણ પ્રવર્તતો.
 વાણી-વિચાર-આનંદ પ્રેમ માટે ક્ષુધાતુર બની જતો,
 મૂક અચેત ચક્રાવો લેતાં 'તાં દિનરાત ત્યાં
 ઝંખાના સ્પંદને માટે ને પ્રત્યુત્તર પામવા
 માટે ભૂખ્યો બન્યો હતો.

સંક્ષુબ્ધ સ્પર્શથી એક સંતોલિત અચેતને,
 અંતર્જાને ભર્યા મૌને કંપમાન બનીને એક નામથી
 સાદ જીવનને પાડયો અચેત ચોકઠા પરે
 ચડાઈ લઈ આવવા,
 અને નિશ્ચેષ્ટ રૂપોમાં દિવ્યતાને જગાડવા.
 મૂગા ગબડતે ગોળે સુણાયો સ્વર એક ત્યાં,
 બેધ્યાન શૂન્યમાં એક ઊઠયો નિઃશ્વાસ મર્મરી.
 શ્વસંતુ હોય કો સત્ત્વ એવું લાગ્યું જ્યાં ન કો એકદા હતું:
 નકારાઈ હતી જેને સચિત્ હતી

અને જેનો હતો હર્ષ હરાયલો,
 તિથિહીન સમાધી જે જાણે હોય ન નીંદરે
 તેમ તેણે પડખું નિજ ફેરવ્યું.
 ભાન એને હતું સ્વીય નિખાતા સત્યતાતણું,
 વિસ્મૃતા જાતકેરી ને હકકેરી હતી સ્મૃતિ,
 જાણવાની, અભીપ્સા રાખવાતણી,
 માણવાની, જીવવાની ઝંખા એ કરતું હતું.
 પડયું આહ્વાન કાને ને
 જીવને ત્યાં જન્મજાત નિજ જ્યોતિ પરિત્યજી.
 નિજ ઉજ્જ્વલ ને ભવ્ય ભૂમિકાથી આવ્યું એ ઊભરાઈને
 મર્ત્યાવકાશનો પિંડો જહીં સ્તબ્ધ પડયો હતો
 પ્રસારી નિજ ગાત્રને,
 અહીંયાંય કૃપાવંત મહાપાંખાળ દૈવતે
 રેલાવી દીપ્તિ પોતાની, સ્વમાધુર્ય રેલ્યું, રેલી મહામુદા,
 આશા રાખી ભરી દેવા હર્ષોલ્લાસે

મનોહારી નવીન એક લોકને.

મર્ત્યને દૃઢ્યે જેમ આવી કો એક દેવતા
પોતાના દિવ્ય આશ્લેષે ભરી દેતી એના જીવનના દિનો,
તેમ ક્ષણિક રૂપોમાં આવી જીવનદેવતા

ઉર્ધ્વથી નિમ્નમાં નમી;

દ્રવ્યમયીતણે ગર્ભે નાખ્યો એણે અગ્નિ અમરઆત્મનો,
જગાડયાં વેદનાહીન વિરાટે હ્યાં ચિંતના ને ઉમેદને,
પોતાની મોહિનીએ ને સૌન્દર્યે ઘા

કર્યા માંસમાટીની ને શિરા પરે,
ને અસંવેદનાવાળા પૃથ્વીના માળખામહી
બેળે આનંદ આણિયો.

વૃક્ષો, છોડ, અને ફૂલો વડે જિંદો સજાયલો
પૃથ્વીકેરો તવાયેલો મહાદેહ હસ્યો વ્યોમોતણી પ્રતિ,
સિંધુના હાસ્યના દ્વારા
નીલિમાએ નીલિમાને પ્રતિ-ઉત્તર વાણિયો;
અદૃષ્ટ ગહનો દેતાં ભરી સત્ત્વો નવાં સંપન્ન ઈન્દ્રિયે,
સૌન્દર્ય પશુઓકેરું ધરીને દોડતો થયો

જિંદગીનો મહિમા ને પ્રવેગ ત્યાં,
હામ ભીડી મનુષ્યે ને વિચાર કરતો થઈ
ભેટયો ભુવનને એહ ચૈત્યાત્માના સ્વરૂપથી.
પરંતુ જાદુઈ પ્રાણ આવી માર્ગે રહ્યો હતો
ને બંદી આપણે હૈયે દાન એનાં પહોંચે તે અગાઉ તો
શ્યામ સંદિગ્ધ કો એક સાન્નિધ્યે એ

સૌને પ્રશ્ન શંકા દર્શાવતો કર્યો.

રાત્રિને વસને સજ્જ છે જે સંકલ્પ ગૂઢ ને
જેણે અગ્નિપરીક્ષા છે માટીકેરી કરી અર્પિત આત્મને,
તેણે મૃત્યુ અને દુઃખ લાદી દીધાં ગૂઢ છત્રતણે છળે;
ધીરાં દુઃખ સહેનારાં વર્ષોમધ્યે હવે એ અટકાયતે,
પડાવ નાખતો યાત્રી પાંખાળો ને નવાઈનો,
કરી યાદ શકે ના એ નિજા સુખતરા સ્થિતિ,

પરંતુ વશ વર્તવું

પડે એને અચિત્કેરા જડ તામસ ધર્મને.
 જે અચિત્ ચેતનાહીન છે મૂલાધાર વિશ્વનો,
 જેમાં સૌન્દર્યને અંધ સીમાઓમાં રખાય છે
 ને હર્ષ-શોક છે જેમાં સાથીઓ ઝઘડયે જતા.
 નિસ્તેજ મૂકતા ઘોર આવી એની પરે પડી:
 લોપ પામી ગયો એનો આત્મા સૂક્ષ્મ મહાબલી
 વરદાન ગયું માર્યું એનું બાલ-દેવના સુખશર્મનું,
 ને આખો મહિમા એનો ક્ષુદ્રતામાં ફરી ગયો
 ને એનું સર્વ માધુર્ય પલટાઈ પંગુ ઈચ્છા બની ગયું.
 મૃત્યુને આપવો ભક્ષ પોતાનાં ચરિતોતણો
 દૈવ-નિર્માણ છે એહ અહીંયાં જિંદગીતણું.
 એની અમરતા એવી તો હતી અવગુંઠિતા
 કે ચેતનાતણી શિક્ષા લાદતી એ અચેત વસ્તુઓ પરે
 નિત્યના મૃત્યુમાં એક બની હતી કથા ગૌણ પ્રસંગની,
 વાર્તા આત્માતણી મિથ્યા અવશ્ય અંત જેહનો.
 આવું અનિષ્ટતાપૂર્ણ હતું એનું રહસ્ય પલટાતણું.

સર્ગ ત્રીજો સમાપ્ત